

УДК 316.343.32:329.15(497.11)
doi 10.46793/LZ-LXVI2.099DJ
ОРИГИНАЛАН НАУЧНИ РАД
Примљен: 13. 05. 2026.
Прихваћен: 27. 07. 2026.

Др Миша Ђурковић*

Научни саветник

Институт за европске студије, Београд

ДИСКУРС МРЖЊЕ ПРЕМА СЕЛУ И СЕЉАКУ У ЈУГОСЛОВЕНСКОЈ И СРПСКОЈ (НЕО)КОМУНИСТИЧКОЈ ИДЕОЛОГИЈИ: ОД ОТКУПА И „ПАСТИРСКОГ“ РОКА ДО КЊИГЕ О МИЛУТИНУ

Апстракт: Предмет истраживања је дискурс презира и мржње у српском академском и јавном дискурсу усмерен према селу. Аутор покушава да направи једну скицу историје таквог дискурса који се код нас репродукује скоро век и по. Он углавном функционише на основу примитивних идеолошких дистинкција као што су отвореност-затвореност, митски ирационализам-рационализам, Балкан-европејство, и у новије време благо-асфалт, а своди се на основу опозицију село-град. Аутор даје преглед који се пружа од Скерлића преко комуниста и откупа, дискурса о паланци, до напада на Поповићеву Књигу о Милутину и примера са чобанским роком и „турбо-фолком“. Истиче се да овај и даље доминатни дискурс води пропадању села као прехранбене и демографске базе опстанка српског народа, чиме се угрожава и основна демографска безбедност и опстанак ове државе.

Кључне речи: село, сељаци, мржња, благо, Србија, елита.

*

Један од најдраматичнијих и најопаснијих процеса на Балкану и у српским крајевима данас је брза депопулација великог дела етничког простора и угрожавање демографске безбедности¹. Узроци ових процеса налазе се у централизацији, промоцији савремене хедонистичке и материјалистичке културе, укупном глобалном контексту обележеном друштвеним мрежама и масовном културом, (заснованим на радикалном егоистичном инвидиудализму), изостанку било какве озбиљне и доследне

* mdjurkov@gmail.com

¹ Misa Djurkovic, “Demographic Security at the Balkans”, *Rivista Italiana di Scienza Politica*, у штампи, 2026.

државне и националне стратегије за обнову становништва у угроженим крајевима, избацивању цркава и верских заједница из јавног простора и било каквих консултација када се креирају јавни програми итд.

Но, велики значај има и наопака (нео)комунистичка идеологија мржње према селу која и даље доминира на нашим универзитетима и у јавном простору. Један савремени социолог анализирао је како се конструише кључна културна опозиција у Србији, она између „сељачког блата“ и „еманципаторског градског асфалта“². Други социолог је узроке грађанских ратова на југословенском простору сводио на „нелагоду према граду“³. Таквих примера је безброј и тиме бројни јавни актери настављају да подстичу директно суицидалну идеологију и систем вредности наопако образујући будуће српске елите.

Значај села и његово очување имало је, а и данас може да има велику улогу за питање демографске безбедности, контроле територија и евентуалне демографске обнове. Но да би се то десило, неопходно је да друштво и држава развијају позитиван однос према селу и његовим становницима, промовишу рађање и стварају услове да млади људи остају на селу и формирају веће и бројније породице⁴. Сметња томе је општи систем вредности који академска, урбана и политичка елита одржава и репродукује, а који је изразито негативно настројен према селу и сељанима. Последњи пут је власт имала позитиван однос према селу још у доба Недићеве Србије.

У тексту ћемо дати низ примера, али пре свега скицу једне хронологије изградње и развоја овог идеолошког дискурса, као и генеалогiju која је повезана са комунистичком идеологијом у којој је сељак класни непријатељ, али и аустроугарским југословенством које је српског сељака гледало као највећег геополитичког непријатеља. Ова екстремно опасна окупаторска и суицидална идеологија доминира и данас и репродукује се уз истовремено остракизовање сваког супротстављеног покушаја дискурса обнове села као националистичког, фашистичког, примитивног, реакционарног, примера идеологије крви и тла итд.

² Ivana Spasic, „ASFALT: The construction of urbanity in everyday discourse in Serbia”, *Ethnologia Balkanica*, vol 10, 2006, 211-227.

³ Sreten Vujović, „Nelagoda od grada“, Nebojša Popov, (ur.), *Srpska strana rata, Trauma i katarza u istorijskom pamćenju*, Beograd 1996, 132-159.

⁴ Треба додуше приметити да је тзв. јавни сервис последњих година, како је приметио Стеван Гајић, почео да *ad hoc* промовише такав наратив, понављајући модел по коме је млади брачни пар решио да се врати из иностранства или из великог града на село, на деовину, и покренуо пољопривредну производњу, изродио више деце и пронашао срећу у природи итд. Но ово не може да замени озбиљну и систематску политику.

Прве генерације српских интелектуалаца који су стварали у деветнаестом веку, били су или сељачка деца или прво поколење рођено у граду. Иако су одбацивали народно одело и уводили градску одећу западног типа, чак и када су промовисали вредности *модерне*, углавном су очували однос поштовања према српском селу и сељаку. Српски сељак је очувао свој идентитет у најтежим условима и ослободио Србију уз велике жртве. Све до краја века сеоско становништво је чинило 90 посто популације, хранило земљу и бранило је од агресора кад је то требало. У исто време, као земља малог поседа у којој је сељак био свој на своме и где није могла да му се отуђи кућа и основна количина земљишта којом храни породицу, Србија је и за Честертона⁵ била симбол слободарског народа, слободних и економски независних сељака, који су у рату бранили државу, али и свој посед, кућу, породицу. Романтичарска и реалистична књижевност пуно су простора посветили селу, његовом наслеђу, јунацима, хајдучима, врлинама које је носило. Јанко Веселиновић, Милован Глишић, Стеван Сремац само су нека од најпознатијих имена.

Наравно, могло се наћи и оних који су помодарски били заслепљени светлима велеграда, који су се стидели свог сељачког порекла, инсистирали на модернизацији по сваку цену, и пре свега на сузбијању оријента у културном и антрополошком наслеђу. Но то нису били систематски покрети, нити организовани политички и друштвени системи. Велики проблем је почео са ширењем од половине седамдесетих година нихилистичких и космополитских, анархистичких и револуционарних идеја међу омладином, но и Светозар Марковић као родоначелник ових проблематичних идеја, чувао је позитиван однос и поштовање према врлинама сеоске задруге.

Значајно име у овој идеолошкој традицији је Марковићев изданац Јован Скерлић. Овај знаменити историчар књижевности, фундаменталистичких француски рационалиста, заљубљеник у прогрес, европејство и социјалистичке идеје, члан Туцовићеве Српске социјалдемократске странке и творац канона вредновања који и данас опстају у нашој историји књижевности, био је као и Димитрије Богдановић и доста слободних масона из Српског културног клуба, изразито некритички окренут Европи и потреби да се Србија по сваку цену европеизује, одвоји од Истока и геополитички сврста уз Француску или Енглеску.

Иако је код њега патриотизам несумњива вредност, па у Историји нове српске књижевности⁶ и патриотизам користи као једно од основних мерила укупне вредности нечијег стваралаштва, Скерлић је све постављао кроз

⁵ Гилберт Честертон, *Обрис здравог разума*, Стари Бановци – Београд 2014, 119.

⁶ Јован Скерлић, *Историја нове српске књижевности*, Београд 1967.

поједностављену и у основи примитивну бинарну опозицију село-град, оријент-европејство, мистика-рационализам итд. Ова штетна поставка је све стваралаштво које одступа од слављења града и еманципације, и све реалистичко величање села и његових вредности, критиковала и негативно оцењивала, као што је Скерлић и у својим историчарским радовима критиковао Уједињену омладину српску због романтизовања средњег века и традиционалних вредности (Скерлић, 1906). Владимир Вујић је развијао пројекат управо превредновања и разобличавања идеолошке позадине Скерлићевог канона, када је у Српској књижевној задрузи афирмисао Сремца и традицију поштовања села. Мноштво савремених епигона и изданака ове Скерлићеве традиције инсистира да свој рад базира управо на његовим основама и да се сва трагедија Србије своди на неспособност да се еманципује од патријархализма, традиционализма, ирационалне митолошке свести и наслеђа села у сваком погледу. Погледати нпр. приказ Латинке Перовић књиге Момчила Ђорговића која се управо и назива *Ко је убио Скерлића?*⁷, а који сам Ђорговић није прихватио као поговор јер је „превише полемичан“.

Као и у многим другим штетним аспектима, и овде се међутим комунисти појављују као прва организована политичка, друштвена и идеолошка снага. Дискурс је наравно варирао из тактичких разлога: у преовлађујуће сеоској земљи као и у болшевичкој Русији током процеса доласка на власт морали су да смишљају слогане и обећања којима ће сељака привући на своју страну. То је у Русији била парола *мира и хлеба* и обећање да ће после револуције земља бити подељена сељацима. Исто је било и у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца и првој Југославији. Али идеолошка позадина је увек била јасна. Сељак је у марксизму класни непријатељ, заложник и носилац снага прошлости и реакције и неко кога од Вандеје треба посматрати као препреку модернизације, прогреса и уношења светла у мрак средњег века, религије, обичајности, монархизма и свеопштег конзервативизма. Некад је то ишло само ка најбогатијим домаћинима, некад и на средњи слој, а неретко је сељак као такав, чак и онај сиромашан, безземљаш и *сеоски пролетер* третиран као непријатељ по дефиницији.

Ово се у југословенској традицији после пораза Симе Марковића и српских продржавних комуниста 1923, спојило са подршком свим тзв. ремедијалистичким национализмима и сепаратизмима који су се у држави борили против централне власти. Дакле хрватски и сељаци других народа, били су прихватљиви и добродошли као савезници у борби, иако су носили све одлике села, али њихови национализми као инструмент у борби против

⁷ Latinka Perović, „Ko je ubio Jovana Skerlića?“, *Peščanik*, Beograd, 08. 06., Ko je ubio Jovana Skerlića? - Latinka Perović – Peščanik, 2022, Momčilo Đorgović, *Ko je ubio Skerlića?*, Beograd, 2022.

српског сељака и српске традиције, веома су цењени па су комунисти од 1928. и Дрезденског конгреса у традицији аустроугарских модела прихватили изградњу свих вештачких, синтетичких нација на српском етничком простору као инструмената борбе против Срба и српског сељака. О овом савезу комуниста и свих антисрпских и антибеоградских сепаратиста и националиста доста је писано и познато последњих година. Александар Молнар је показао рани пример код оца оснивача ове теорије, Фридриха Енгелса који је најпре био немачки националиста, а уз то показивао како се из тактичких разлога треба служити национализмом малих народа које треба усмеравати и хушкати против империја, као што је случај са ирским национализмом⁸.

Нажалост и у београдским либералним, масонским и левичарским круговима од двадесетих година, посебно на београдском универзитету, јачао је слој професора и јавних делатника који су прихватили идеју о ретроградности српског национализма и села као његовог заточника до тада. Ови професори су увек имали огромно разумевање и подршку за студенте комунисте, које су протежирали, чували од полиције, прикривали, као „нашу децу“. Није мали број случајева да су их ова деца после 1944. брутално побила као остатке грађанског елемента који им више није требао. То је случај и са бившим градоначелником Владом Илићем кога су одмах ухапсили 1945, отели му сву имовину, отерали га у затвор у Митровицу и осудили на смрт. Није стрељан због интервенције Черчила, али је пуштен 1951. да умре у беди тек годину касније. О свему овоме је Драган Крстић писао указујући на то како још између два рата универзитет губи српске одлике и постаје орган трансмисије западне науке и западног квазинаучног помодарства⁹. Суштински, професори леви либерали, отварају простор за своје студенте комунисте.

Сељака више није имао ко да поштује и да брани његове вредности. Интелектуална и политичка елита почела је трајни процес одаљевања од сељака, његових вредности и поштовања његовог наслеђа и његовог значаја за очување и одбрану државе. Једини рефлекс на то могао се наћи у оним струјама које би се могле описати као српски огранци конзервативне револуције између два рата. Углавном су то били кругови блиски Љотићевом Збору и сродним организацијама са њиховим гласилима. Доста тога се може наћи у *Идејама* Црњанског под реалним утицајем тадашње европске радикалније деснице и Француске акције. Овај отпор врхуни у Недићевом систему који је био јасно идеолошки базиран на традицији, поштовању

⁸ Aleksandar Molnar, "Nacionalizam Fridriha Engelsa", *Sociologija*, vol 43, no. 1, 2001, 81-90.

⁹ Драган Крстић, *Психолошке белешке, 1968-1973*, Нови Сад, запис од 25. 11. 1968, 2015.

села, породице и јасног традиционалистичког културног и идентитетског програма, јер су просветну, културну и идентитетску политику углавном водили људи блиски наведеним круговима.

Владимир Вујић, чиновник у Министарству образовања за време рата, објавио је поново приређену књигу *Лимунација у селу* Стевана Сремца 1943. године, са изванредним програмским предговором¹⁰. У њему је сажео сву муку наше *Издаје интелектуалаца*: „Најчитанији и најпопуларнији српски писац – што му је остало до дана данашњег – Стеван Сремац је у писаној званичној историји и критици српске књижевности лоше прошао: последица његовог бескомпромисног српског родољубивог држања – које му је и за живота и после смрти шкодило у очима ‘интелигенције’ и тада и онда и сада заведене космополитским интернационализмом. За такав дух – он је остао странац и усамљеник; што је најчитанији српски приповедач, има да захвали свом великом дару уметничком који је несумњив.“.

Дакле дар, духовитост, и љубав читалаца нису били довољни да заслужи вредновање, јер је процењен као превише Србин... Вујић каже: „Важио је као ‘непоправими реакционар’, јер је говорио да су ти ‘напредни слободари’: „шверцери западњачких теорија који, земљораднику тек ослобођеном ропства, на њиви коју још ралом оре, хоће да натакаре цилиндер и на руке рукавице, ма да још иде бос а спава на поду земљаном, и који хоће да му убаце у главу, те тако убеди у непогрешивост, Маркову политичко-економску доктрину да је својина проста крађа“. Није случајно што један од корифеја новије идеологије мржње према селу Радомир Константиновић у својој *Филозофији паланке* посвећује значајан део овом Вујићевом покушају превредновања леволибералних канона у оцењивању српске књижевности.

Конечно, синтезу овог проблема Вујић ставља кад се одређује према Скерлићу: „Тачно супротно томе Скерлић, који је нешто модернији Сретен од онога из *Лимунације у селу*, хвали Србију (ужу, краљевину): како у њој ни традиција нема, ни ‘верске опасности’ и где се гледа само на садашњост и будућност. Баш то зазирање од неке тобожње верске опасности, то ниподаштавање традиције, то полуобразовано схватање ‘савремене науке’, та анархија у појмовима и схватањима о органским силама заједнице, тај отров наших ‘седамдесетих и осамдесетих година’ и руских шездесетих, све то што је Скерлић рекао да, по Сремцу, представља ‘груписање свих сила расула, хаоса, нереди и нерада у српском друштву’ а по себи да је ‘прогрес, нова идеја’ – све то је ‘сретенизам’. И такав какав је био у Сремчево доба, живео је и даље, развијао се, и цветао и донео своје отровне плодове од којих је тешко на смрт заражен српски дух“¹¹. Сретен је наравно

¹⁰ Стеван Сремац, *Лимунација у селу*, Београд 1943, Владимир Вујић, „Стеван Сремац или против струје“, у Стеван Сремац, *Лимунација у селу*, Београд 1943.

¹¹ В. Вујић, *н.д.*

протобољшевик, главни јунак Лимунације, који ће код Данка Поповића остварити свој потенцијал као Бора Јуриш, бивши богослов.

Погледајмо међутим како се развијао комунистички однос и јавни дискурс према селу и сељацима. Све наравно полази од Маркса и Енгелса, који су у класичној просветитељској и јакобинској традицији у Комунистичком манифесту написали како је буржоазија пресељавањем становништва у градове извела знатан део популације из „идиотизма сеоског живота“¹². Марксизам је у изворној, идеолошкој чистој варијанти јасно и прецизно антисељачки постављен и то се у основи није никада променило, иако су се дискурс и стратегија мењали како би се бар део сељака искористио у револуционарној борби. Дејвид Митрањи је у класичном тексту из 1951¹³ одлично анализирао овај чудни однос комуниста и сељака. Ради се о суштинском идеолошком супротстављању, а с друге стране комунизам је на власт дошао само у сеоским срединама и то уз помоћ незадовољних сељака који су по правилу у каснијим фазама највише настрадали од њега.

Веома је илустративна чувена полемика између Лењина и Розе Луксембург вођена након отпочињања Бољшевичке револуције. Лењин је развио читаву стратегију о подели земље што већем броју пролетеризованих сељака, беземљаша, као начину да се они мотивишу и укључе у борбу против белих, односно свих небољшевичких елемената. Ово је било базирано искључиво на тактичким основама, јер је и сам Лењин био против ситносопственичког менталитета и малог поседа. Роза Луксембург је у другом поглављу свог списа о *Руској револуцији* из 1918. (објављено 1922, код нас 1974¹⁴) критиковала овај принцип као цивилизацијски корак назад, будући да је будућност села и земљопоседа у складу са Марксовим поставкама видела у оквиру великих система који ће након фазе капиталистичког укрупњавања постати колективизовани и стављени у функцију машинизоване производње за потребе друштва. Лењин се начелно слагао са оваквом визијом будућности села, али је у суштини заговарао привремену превару сељака, како би били искоришћени за укидање дотадашњег система. Као што је познато, Стаљин је крајем двадесетих спровео радикалну колективизацију и сељаци су изгубили земљу коју су добили у иницијалној фази револуције. За читаву полемику и развој аграрног питања погледати Киндеров чланак о питању земље у руској револуцији¹⁵.

Кајица Миланов је у *Титовићини* врло прецизно показао ову тактику према југословенским сељацима. Њима је у почетку дељена земља како

¹² Karl Marks, Fridrih Engels, *Manifest komunističke partije*, (preveo Moša Pijade), Beograd 1982, 15.

¹³ David Mitrany, „Communism and the Peasants“, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 276, Lessons from Asia (Jul., 1951), 1951, 99-104.

¹⁴ Rosa Luxemburg, *Izabrani spisi*, Zagreb 1974.

¹⁵ Chris Kinder, Land question in the Russian Revolution, *Bolshevik*, The Land Question in the Russian Revolution: Did Lenin and Trotsky Betray the Permanent Revolution?, 2015.

би се придобили за режим, иако је то у потпуној супротности са идејом и начелима комунизма. Тиме се сељаци придобијају да се уз помоћ њих елиминишу велепоседници и фабриканти, и тиме се увлаче у револуционарно саучесништво и хушкају против велепоседника на селу (кулака) чиме губе природну основу и природни конзервативизам обичајности¹⁶. Наравно, крајњи циљ је увек масовна колективизација у последњем кораку, а не стварање ситносопственичког система против кога су свим срцем.

Сличну тактику револуционарни комунисти користили су у процесима деколонизације, када су разумљиво могли да рачунају пре свега на сеоске масе као борце против колонијалиста. И они су обећавали власништво над земљом и користили то за мобилизацију сеоских бораца. Ова комбинација патриотизма, антиимперијализма и борбе за добијање аграрних поседа, доводила је до великих успеха у многим земљама.

Ево како је то укратко ишло у Југославији:¹⁷ 1920-их комунисти стоје на становишту да треба формирати „радничко-сељачку владу“. По једној оцени из 1936, читав српски народ морао је да упрегне своје снаге не би ли се искупио за подршку владајућим елитама: „На радничкој класи у Србији, српском сељаштву и средњим слојевима је не само да се одрекну насилничке и угњетачке политике над хрватским, другим и над самим српским народом, и одрекну се носиоца такве политике, него и да одлучном борбом ослањајући се и помажући ослободилачке националне покрете других народа учине крај тој политици. И да на бази равноправног споразума са осталим народима Југославије ударе темеље братској слози и у миру уреде свој живот.“¹⁸

Пишући о владавини српске буржоазије Југославијом и називајући је „тамницом народа“, као што је некада називана Аустроугарска, *Пролетер* је у својим текстовима преносио исте оцене врха КПЈ: „У том жалосном послу српској је буржоазији помагао и српски сељак, јер је ње говим рукама београдска цинцарија гушила слободу осталих народа Југославије. [...] Све оно што је српски сељак десетинама година тешким напорима извојевао у борби против самовоље Обреновића, изгубио је у овој држави. Он је од слободног грађанина постао поданик. Постао је то зато што је српски народ у Југославији постао угњетачки народ, што је дозволио и чак помагао шачици београдских дахија да набију јарам хрватском, словеначком и

¹⁶ К. Миланов, *н.д.*, 66, 67.

¹⁷ Ову кратку реконструкцију саставио сам уз помоћ историчара Немање Девића који се доста бавио идеологијом комуниста у Србији, у вези са партизанским покретом током Другог светског рата, на чему је и докторирао. Погледати Немања Девић, *За Партију и Тита: партизански покрет у Србији 1941–1944*, Београд 2021, одакле је већи део материјала који наводим на следеће две стране.

¹⁸ Dušan Bojković, „Nacionalna politika Komunističke partije Jugoslavije 1935–1937: formiranje komunističkih partija Slovenije i Hrvatske“, *Tokovi istorije*, 3/2013, 60, 70.

другим народима Југославије. [...] Чим он активно помогне борбу, биће власт београдских богаташа брзо скршена“ („Srpski seljak i oslobodilačka borba ugnjetenih naroda Jugoslavije“, *Proleter*, septembar 1937).

Да би учинили истински продор на селу, комунистима су били потребни трибуни којих су у прво време имали мало; касније ће их највише придобити из редова учитеља или присталица Народне сељачке странке. Ово је по Девићу најважнији моменат и КПЈ почиње да га примењује од августа 1941.

Међутим, сељаке је по Девићу¹⁹ од КПЈ „удаљавало много чинилаца, пре свега њихов дијаметрално супротан поглед на прошлост, минуле ратове, монархију, демократски поредак и институције, национално питање и улогу Србије у оквиру Југославије. Када су у лето 1941. комунисти према сељацима наступили са нешто флексибилнијом политичком платформом, могли су да рачунају и на већи успех и суштинско ојачавање свог покрета. У својеврсној генерацијској смени, користећи и одсуство бројних официра и војних лица који би повели отпор али су одведени у заробљеништво, они су брзо освајали политичко поље у којем је омладини антифашистичка борба успешно представљана као жртвовање за националне идеале, на трагу ратовања и политичког ангажмана њихових предака. Са једном битном разликом: ново окончање рата и ослобођење неће бити ‘реприза’ 1918, већ и потпуно национално и социјално ослобођење изведено на праведнијим основама. Укључивање сељака у партизанске редове заправо је представљало прекретницу у развоју њиховог покрета. Томе је допринело више чинилаца: до августа се за партизане прочуло широм земље; у својим прогласима комунисти према селу више нису наступали секташки и ускогрудно, већ су га укључили у своје планове и приступили му позивајући се на славне догађаје из српске националне историје; после обављене жетве стекли су се услови и за укључивање сељана у акције; на терену је коначно успешно активирана и земљорадничка левица која се налазила под утицајем Драгољуба Јовановића. Можда је четврти разлог био и кључан за мобилизацију сељаштва, мада у послератним анализама није узиман у обзир будући да је и Јовановић био проглашен за народног непријатеља, а оживљавање успомена на њега и помоћ његових људи само би окрњила политички престиж КПЈ и ‘чистоту’ борбе. Сарадњу су озваничили споразумом о заједничком политичком деловању. То је „Споразум Комунистичке партије Југославије и Народне сељачке странке за борбу против окупатора“, објављен у часопису *Борба*, 28. 10. 1941.

Један од вођа КПЈ у Србији, Драгослав Дража Марковић, овако је окарактерисао српску Вандеју: „Религија и монархија, краљ и црква имали су деценијама неку магичну моћ у односу на сељаштво. Баш зато што је конзервативан, сељак је, на један чудан начин, био тврдоглаво

¹⁹ Н. Девић, *н.д.*, 131-133.

веран, дубоко везан за поредак, монархију, власт, 'домовину' (о којој су му увек говорили патетично и свечано и коју су успели да у његовој свести идентификују са краљем, монархијом, режимом). За сељака су дуго власт, режим, монархија били једина нада у борби против неправди, превара, сурових облика експлоатације. Та вера и та конзервативна свест биле су, истина, доста ослабљене у данима и годинама непосредно пред рат, годинама тешке кризе, када се на селу гладовало, када су сељачки дугови одводили у потпуну пропаст хиљаде и хиљаде сељачких домаћинстава. [...] Али везаност за земљу, ситносопственичка свест, тешки конзервативизам и тотална културна заосталост учинили су да је, још дуго, у редовима сељаштва била присутна крајња реакционарна идеолошка и политичка схватања²⁰.

О генералном односу села и града пред Други светски рат и током рата, са уношењем класне димензије, треба погледати рад Наташе Милићевић²¹ из 2019. Она је указала на тај веома напет однос и пописала литературу наших историчара попут Исића и Николића, који су се бавили том тематиком.

*

Недуго након упостављања нове власти, у којој су комунисти морали да буду опрезни са јавним паролама како не би од себе одбили све сељаке, дошла је 1948, раскид са Стаљином и затим присилни откуп у наредне две године. Ово је уз формирање Голог отока једна од најмрачнијих епизода комунистичке револуције у Србији. Ово питање детаљно је у својој монографији *Српско село 1945-1952 Откуп*, обрадио Момчило Павловић²². На четрдесет страна детаљно је приказан терор на селу у датом периоду, са све идеолошким основом и оправдањима сузбијања кулака, али и средњих сељака, уз податак да је у одређеним секторима 87 посто кажњених било са територије Србије. Ово је наравно довело до хаоса и опште глади, смањења производње и неопходности помоћи западних савезника у храни како би Титов режим преживео.

Колективизација је у Југославији углавном пропала, и режим је упркос отимању земље и стварању пољопривредних комбината, морао да дозволи опстанак приватне својине и власништва над земљом јер је једино тако могла ефикасно да се производи храна. Но идеолошки је опстала врло јасна нелагодност према сеоском елементу.

²⁰ Dragoljub Marković, 1987, *Život i politika*, 1967-1978, knjiga 2, Beograd, 1987, 452-453.

²¹ Nataša Milićević, „'Osveta sela': seljaci i građani u okupiranoj Srbiji 1941-1944“, *Istorija 20. veka*, br. 2, 2019, 121-136.

²² Момчило Павловић, *Српско село 1945-1952, Откуп*, Београд, 1997.

У лето 1969 у *Трећем програму* појавио се памфлет Радомира Константиновића, сина познатог масона и професора Правног факултета Михаила, правног аутора тзв. Споразума о бановини из 1939. године. Овај памфлет је синтетизовао читав претходни развој и представљао је копчу и манифест за нове генерације неокомуниста. *Филозофија паланке* је идеолошки нацрт за остракизам сваког лирског, уметничког, јавног дискурса и покушаја стваралаштва који се заснива на поштовању традиције и српског наслеђа. Поглавље „Традиционализам као рђава савест немитотворне свести“ почиње следећим квазифилозофским цитатом: „Рекли смо већ: племенској прошлости, која одликује паланачки дух, није и не може да буде верност историји. Напротив то је покушај верности ван-историјском: прошлост је „коначна“ прошлост, не дакле само прошло време у односу на садашњост, већ прошлост у односу на време уопште, нешто што времену више не припада... Дух паланке хоће прошлост јер неће време и јер неће историју; он зато хоће прошлост јер неће прошлост, и највећа његова патња огледа се управо у његовом традиционализму као изразу његове немоћи да уђе у ову квази-прошлост као у чисту ван-временост“²³. Ови сартровски обрти и транспозиције углавном треба да воде ка идеалним опозицијама отвореност-затвореност, племенско-космополитско, велеградско-паланачко, племенско-светски отворено итд. У другом делу књиге када пређе на илустрације, аутор све оне који су бранили традиционализам, сељака, органску духовност и опирали се разарању колектива и духа заједнице, гура у „српски нацизам“ као крајње, аутентично домаће исходиште.

Овај модел је послужио премошћавању ка новим генерацијама активиста да би од седамдесетих био допуњаван слављењем феминизма, хомосексуализма и других нових облика *отворености*, при чему су село или паланка остали симболи отпора ка овим новим узвишеним вредностима демонстрације слободе, градског духа, „субверзивности“ и отворености за експерименте. Читав грађански рат у Југославији тумачен је из ове перспективе уз Србе и Милошевића као заточнике нелагоде према граду и затворености у време кад се „свет отварао“. Нашироко је понављана позната формулација из историје средњовековних градова како градски ваздух ослобађа итд.

Добар пример односа према селу је рецепција Књиге о Милутину Данка Поповића, која се појавила 1985. године, о чему смо детаљније писали у књизи која ускоро треба да се појави²⁴. Крајње је илустративно

²³ Радомир Константиновић, „Филозофија паланке“, *Трећи програм радио Београда*, бр. 2, 1969, 384.

²⁴ Велику захвалност дугујем Весни Тријић која ми је доставила своје излагање са конференције о Данку Поповићу у писаном облику, (Тријић, 2025). Она је детаљно обрадила ову рану рецепцију Књиге о Милутину, а комплетан проширени рад биће ускоро објављен у зборнику који припрема Драган Хамовић, организатор конференције,

да се најрадикалнији напад из мејнстрима појавио у *НИН*-у управо под називом *Сељачко политизирање*²⁵.

То је она чувена прича о томе да у овом сељачком разматрању и примитивном политизирању образован човек нема шта да тражи и налази. Како Тријићка одлично примећује, он се тим наставља на тенденцију коју је у југословенској култури већ поставио поменути Радомир Константиновић са *Философијом паланке*, а на коју су се затим надовезали Данило Киш са *Часом анатомије* и Латинка Перовић са *Доминантном и нежељеном елитом*. Дакле то је репродукција комунистичке идеологије о назадном, ретроградном, примитивном и националистичком селу и сељаку, као класном непријатељу, насупрот прогресивном, градском, космополитском писменом интелектуалцу, који производ попут *Књиге о Милутину* по дефиницији мора да презири и осуђује. Све ове касније паљбе по Милутину из те визуре само понављају Мандићев модел, а да често то и не знају. Велимир Висковић у тексту „Милутин по глави становника” не одриче књижевну вредност овог дела, али је препознаје као врло опасну јер садржи „реликте племенско-патријархалне милитантне свести”.

Данко Поповић је међутим добро и прецизно знао шта ради када је својим Милутином сељака подигао на пиједестал након деценија комунистичке идеолошке осуде која је трајала због четништва и откупа. У интервјуу након Исидорине награде, он врло прецизно каже да му је један од мотива био то што се српски сељак представљао као будала и недостојан уметничке обраде

У програмском тексту *На крсту и раскришћу*, постоји диван есеј „Нестајање села”²⁶ у коме Данко пише о срамоти потомака који не знају где су им кости прадедова, а често ни како су се звали. Српска трагедија је пре свега трагедија пропадања и планског уништавања села. У јавном дискурсу се стално спрдало са сељаком, његовим говором, обичајима и традицијом. Спрдање са сељаком и потцењивање села, каже Данко, није познато у другим народима, далеко цивилизованијим и богатијим. Наводећи шта је све сељак створио и купио за ову државу, он подсећа да су тек комунисти освојили и деградирали село. Разарањем села уништена је и демографска и популациона моћ која је за Данка апсолутно најважнија, о чему ћемо тек много касније почети да бринемо и говоримо. „Градско становништво које није познавало село и значај руралне културе није знало да се уништавањем те културе и тог морала његови темељи подривају и да нема сигурне урбанизације без стабилности залеђа – села, које на својим плећима држи највеће и вечно добро, земљу”.

²⁵ Игор Мандић, „Сељачко политизирање“, *НИН*, 01. 06, стр. 39, 1986.

²⁶ Данко Поповић „Нестајање села“, у *На крсту и раскришћу*, Чачак, 2021, 105–108.

Економски и морално независан сељак, замењен је приградским зависним становником, који чека да му неко „да посао”. Комунистичке власти су српског сељака јасно виделе као непријатеља и то Милутинов случај најбоље илуструје. Последњи делови романа говоре о насилном откупу, претварању српског домаћина у „кулака” и о томе како су српски домаћини дочекали да држава учи њихову децу да потказују своје родитеље. Тако помиње случај Жике Скочајића кога је рођени син потказао да је сакрио жито, што му је омогућило напредовање на политичкој лествици²⁷.

Други важан и илустративан пример односа према селу је читав дискурс који је развијен према новокомпонованој музици у њеним разним облицима, укључујући и покушаје увођења фолк елемената у рок и поп музику. У ту сврху сковани су разни изрази од којих је пастирски рок и екстремнија варијанта чобански рок најпоганији и највише употребљаван. Опет је, као и у Мандићевом случају, мода и иницијатива дошла из Загреба. Термин је сковао музички критичар Дражен Врдољак након појаве Бијелог дугмета, да би га наравно београдски хипстери, увек жељни подражавања запада, усвојили и максимално користили. Дакле рок је морао да буде симбол урбаности, имитације запада, у чему је мерило квалитета што већа способност подражавања западних узора и онога што је код њих модерно. С друге стране остаје наравно пастир, чобанин као симбол заосталости, села и тупавости, односно нееманципованости.

Ово је изузетно јака и заправо доминатна традиција у рок критици, једнако заступљена у Загребу колико и у Београду. По правилу су са презрењем посматрани они ствараоци који су управо покушавали да буду аутентични да глобалној рок матрици допринесу елементима локалних музичких традиција, а пре свега дискурзивним топонимима, ритмичким секвенцама, и фолклорним мелодијама простора са којих се стизало. Леб и сол је имао делимично прихватљивији положај јер је пре свега долазио из простора симфо и џез рока, а Александар Жижић је истицао Ју групу и С времена на време као добре примере уметничке обраде народних мотива у рокенролу. Бијело дугме и све оно што је настајало на том трагу било је презрено због кокетирања са истинским духом народне музике као популарне музике за забаву и за кафану. Варијанта је била и „јарански рок“, као симбол простаклука²⁸.

Ирена Шентевска је у једном скорашњем чланку²⁹ дала леп преглед ове критичарке идеологије која супротставља урбано и космополитско

²⁷ Исто, *Књига о Милутину*, Београд, 2009, 186.

²⁸ Aleksandar Žikić, *Fatalni ringišpil, Hronika beogradskog rokenrola, 1959-1979*, Београд, 1999, 175, 178

²⁹ Irena Šentevska, „S topom te bom ciljao moja mala: Laibach, Bijelo dugme i post-jugoslovenski medijski prostor, *Etnoantropološki problemi*, uskoro izlazi, 2026.

као позитивно, локалном и сеоском као по дефиницији примитивном и заосталом. Ову загребачку инвенцију прихватили су у Београду Роберт Немечек, Иван Ивачковић итд. и она се и до дан данас репродукује преко медија као што су Нова, Време, Данас итд. Навешћемо дужи цитат који синтетизује читаву идеологију презира села, фолка и народног наслеђа: „Наратив о јаранизацији југословенског рокенрола најближе се може повезати са ‘дискурсом белих чарапа’, о коме говори Стеф Јансен (Jansen, 2005). Према Јансену, када је у питању српско друштво, релативни консензус о назадном карактеру руралног, није се ‘одразио у сагласности где треба повући линију поделе између урбаног и руралног. Управо је помањкање ове извесности конструисано као симптом неразвијености... Отуда је, према логици Бурдијеове дистинкције, мало људи с извесношћу могло да докаже сопствену удаљеност од сеоског блата’ (Jansen, 2005, 162). Српска култура је релативно хомогена, јер и ‘урбана елита има веома скорашње корене у сељаштву’ (Simić, 1973, 27). У складу с овом опсервацијом и Ивана Спасић сматра да је сукоб између ‘блата’ и ‘асфалта’ централна дихотомија српске културе. Асфалт конотира урбаност по рођењу и пореклу, као и генерацијску дистанцу од пољопривредних занимања. Асфалт не подразумева само похвалу граду и прећутно омаловажавање села: ова стилска фигура заговара да ‘асфалт’ и ‘блато’ не треба да се мешају (Spasić, 2006, 221). Из данашње перспективе делује да се основни грех Бијелог дугмета и ‘чобанског рока’ састојао у томе што су помешали ‘асфалт’ и ‘блато’ и „кривим срastaњем’ електричне гитаре и хармонике“ (Ivačković, 2013, 312) унели промене у структури рок публике које је део рок критичара и музичара доживљавао као неопростиву трансгресију неписаних правила о томе шта рок музика јесте и шта треба да представља у југословенском друштву.“³⁰

Исти дух се наставио и у наративи о такозвном *турбо фолку*. Код комуниста који су педесетих имали идеје да се и у кафанама изводе оперске арије, никада није прихваћена могућност природног развоја и еволуције и модернизације народног музичког стваралаштва у складу са новим музичким изразима и инструментима. По моделу који је Кундера описао у *Шали*, фолк је био прихватљив у изворном окамењеном и академизованом облику, а не као жива пракса која се аутентично и слободно развија. Новокомпонована музика је опстајала као чињеница, али су комунистичка деца окренута западу расла на рокенролу као симболу прогреса, док је неофолк био виђен као музика примитивнијих делова популације, заосталих и реакционарних.

Ово је експлодирало после деведсетих када се услед отварања тржишта и повлачења државе из простора културне политике, развило све и свашта на простору популарне музике, а пре свега модернизован правац који су развијали Зам продукција и Телевизија Палма. То је доба владавине Футе

³⁰ Isto.

и Марине. Раширен је термин турбо фолк који се и дан данас користи да опише све облике елите неприхватљивог модернизованог стваралаштва популарне музике насталог на основама фолк музике.

Саша Радојевић³¹ је јако добро подсетио на третман села у домаћим телевизијским серијама и на чињеницу да је државна телевизија након једног кратког таласа с краја шездесетих и почетка седамдесетих година све до Бајићеве серије *Село гори а баба се чешља* за пола века имала само један инцидент 1982. у виду кратке серије *Докторка на селу*. Разлог прекида овог првог таласа је између осталог био покушај Лазића да у једној епизоди серије *Грађани села Луга* прикаже малтретирање и суицидално уништавање сељака за време откупа. На јутјубу се може видети инсерт у коме локални функционери у тумачењу Самарцића и Зарића долазе по ванредни откуп односно краву од домаћина у тумачењу Милутина Бутковића, који им објашњава да ако му узму краву неће имати чиме да пооре њиву³².

Презрив однос према сеоској популацији репродукује се и у регуларном дискурсу када се за примитивну, бахату, непристојну и некултурну особу каже да је сељак или сељачина.

Оваких примера нашло би се много. Данас у нашем друштву нажалост не постоји ниједна институција која би се озбиљно бавила макар дискурзивном и вредносном одбраном и проучавањем села, а да не говоримо о покушајима његове обнове³³. За огроман део данашње елите и младе генерације које они подижу, село и сељаци остају простор примитивизма и презира, од кога се само треба одвојити и „еманциповати“.

Литература:

Bojković, Dušan, „Nacionalna politika Komunističke partije Jugoslavije 1935–1937: formiranje komunističkih partija Slovenije i Hrvatske“, *Tokovi istorije*, 3/2013, 60, 70.

³¹ Саша Радојевић, „Предавање Саше Радојевића - Српско село у телевизијским серијама“, Институт за европске студије, 9. март 2020, YouTube видео, <https://www.youtube.com/watch?v=xY4bG1qFBww>.

³² „Овако су Комунисти уништавали сељаке и Србска села. Исечак из серије Грађани села Луга(1972)“, YouTube видео, 1:29, објавио „Краљевина Југославија Историја“, 22. април 2024, <https://www.youtube.com/watch?v=to6U3LpLpOU>.

³³ САНУ и даље има свој Одбор за село, али о његовом раду слабо шта чујемо, а резултате свакако не видимо у пракси. Редак изузетак у односу на показани мејнстрим јесте једна традиција социолога и понеког правника који су се бавили задругарством и селом. Живојин Перић је на томе докторирао, а Сретен Вукосављевић је поставио озбиљне темеље таквим истраживањима. У новије време социологијом села бавио се Милован Митровић на Правном факултету у Београду, а последњи носилац луче професор Срђан Шљукић социолог са Филозофског факултета у Новом Саду.

Девић, Немања, *За Партију и Тита: партизански покрет у Србију 1941–1944*, Службени гласник, Београд, 2021.

Ђorgović, Momčilo, *Ko je ubio Skerlića?*, Laguna, Beograd, 2022.

Ђurkovic, Misa, “Demographic Security at the Balkans”, *Rivista Italiana di Scienza Politica*, у штампџ, 2026

Ѕikić, Aleksandar, *Fatalni ringišpil, Hronika beogradskog rokenrola, 1959-1979*, Geopoetika, Beograd, 1999.

Вујић, Владимир, „Стеван Сремац или против струје“, у Стеван Сремац, *Лимунација у селу*, СКЗ, Београд, 1943.

Вујовић, Sreten, „Nelagoda od grada“, Nebojša Popov, (ur.), *Srpska strana rata, Trauma i katarza u istorijskom pamćenju*, Republika, Beograd, 1996, str. 132-159.

Константиновић, Радомир, „Философија паланке“, *Трећи програм радио Београда*, бр. 2, 1969, стр. 247-551.

Крстић, Драган, *Психолошке белешке, 1968-1973*, Балканија, Нови Сад, запис од 25. 11. 1968, 2015.

Luxemburg, Rosa, *Izabrani spisi*, Naprijed, Zagreb, 1974.

Мандић, Игор, „Сељачко политизирање“, *НИН*, 01. 06, 1986, стр. 39.

Marković, Dragoljub, *Život i politika, 1967-1978*, knjiga 2, IRO Rad, Beograd, 1987

Marks, Karl, Engels, Fridrih, *Manifest komunističke partije*, BIGZ, Beograd, preveo Моша Пијадџ, 1982.

Миланов, Кајица, *Титовићина у Југославију*, ИЕС, Гутенбергова галаксија, Београд, 2021.

Milićević, Nataša, „’Osveta sela’: seljaci i građani u okupiranoj Srbiji 1941–1944“, *Istorija 20. veka*, br. 2, 2019, str. 121–136.

Mitrany, David, „Communism and the Peasants“, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 276, Lessons from Asia (Jul., 1951), pp. 99-104, 1951.

Molnar, Aleksandar, “Nacionalizam Fridriha Engelsa”, *Sociologija*, vol 43, no. 1, str. 81-90, 2001.

Павловић, Момчило, *Српско село 1945-1952, Откуп*, Институт за савремену историју, Београд, 1997.

Поповић, Данко, *Књига о Милутину*, СКЗ, Београд, 2009.

Поповић, Данко, „Нестајање села“, у *На крсту и раскрићу*, Легенда, Чачак, стр. 105–108, 2021.

Скерлић, Јован, *Омладина и њена књижевност, 1848-1871*, Српска краљевска академија, Београд, 1906.

Скерлић, Јован, *Историја нове српске књижевности*, Просвета, Београд, 1967.

Spasic, Ivana, “ASFALT: The construction of urbanity in everyday discourse in Serbia”, *Ethnologia Balkanica*, vol 10, str. 211-227, 2006.

Сремац, Стеван, *Лимунација у селу*, СКЗ, Београд, 1943.

Тријић, Весна, *Књижевнокритичка рецепција Књиге о Милутину Данка Поповића (1985-1987)*, необјављено излагање на конференцији о Данку Поповићу, Институт за књижевност и уметност, 24. 09, Београд, 2025.

Честертон, Гилберт, *Обрис здравог разума*, Бернар, Стари Бановци, Отачник, Београд, 2014.

Šentevska, Irena, „S topom te bom ciljao moja mala: Laibach, Bijelo dugme i post-jugoslavenski medijski prostor, *Etnoantropološki problemi*, uskoro izlazi, 2026.

Интернет извори:

„Овако су Комунисти уништавали сељаке и Србска села. Исечак из серије Грађани села Луга(1972)”. YouTube видео, 1:29. Објавио „Краљевина Југославија Историја”, 22. април 2024. <https://www.youtube.com/watch?v=to6U3LpLpOU>.

Kinder, Chris, Land question in the Russian Revolution, *Bolshevik*, The Land Question in the Russian Revolution: Did Lenin and Trotsky Betray the Permanent Revolution?, 2015.

Perović, Latinka, „Ko je ubio Jovana Skerlića?“, *Peščanik*, Beograd, 08. 06., Ko je ubio Jovana Skerlića? - Latinka Perović - Peščanik, 2022.

Радојевић, Саша, „Предавање Саше Радојевића - Српско село у телевизијским серијама”. Институт за европске студије, 11. март 2020. YouTube видео. <https://www.youtube.com/watch?v=xY4bG1qFBww>.

Summary

Miša Đurković

DISCOURSE OF HATE TOWARDS THE VILLAGE AND THE PEASANT IN YUGOSLAV AND SERBIAN (NEO)COMMUNIST IDEOLOGY: FROM FORCED PURCHASE OF AGRICULTURAL PRODUCTS AND THE “SHEPHERD’S” ROCK TO *THE BOOK ABOUT MILUTIN*

The subject of the research is the discourse of contempt and hatred in Serbian academic and public discourse directed towards the countryside. The author attempts to sketch the history of such a discourse, which has been reproduced in our country for almost a century and a half. It mainly functions based on primitive ideological distinctions such as openness-closedness, mythical

irrationalism-rationalism, Balkan-Europeanism, and more recently, mud-asphalt, and is reduced basically to the opposition village-city. The author provides an overview that ranges from Skerlić through communists and forced purchase, the discourse on palanka, to the attack on Popović's *Book About Milutin* and examples with shepherd's rock and "turbo-folk". It is emphasized that this still dominant discourse leads to the decline of the countryside as the food and demographic base for the survival of the Serbian people, thereby endangering the basic demographic security and survival of this state.